

Aleksandra Gruszczyk
Uniwersytet Jagielloński

POLSKIE MISJE WOJSKOWE W IRAKU JAKO SZCZEGÓLNY PRZYPADEK INSTYTUCJI TOTALNEJ

Aneta Baranowska. *Człowiek w instytucji totalnej. Społeczne aspekty służby polskich żołnierzy poza granicami kraju*. Kraków: Nomos 2013, 272 s.

Książka Anety Baranowskiej dotyczy istotnego problemu społecznego, jakim jest udział polskich obywateli w misjach wojskowych odbywających się poza granicami kraju. Praca ta dzieli się na dwie wyraźnie odrębne części. Pierwsza, teoretyczno-opisowa, w przeważającej mierze poświęcona jest analizie koncepcji instytucji totalnych Ervinga Goffmana. Część ta uwzględnia również rys historyczny, opisujący podstawowe koncepcje bezpieczeństwa oraz dotychczasowe zaangażowanie polskich wojsk w zagraniczne misje pokojowe. W drugiej zaś – empirycznej – czytelnik znajduje omówienie wyników badań przeprowadzonych zarówno przez autorkę, jak i przez Wojskowe Biuro Badań Społecznych wśród żołnierzy wyjeżdżających na misje międzynarodowe. Baranowska stara się ukazać problematykę działania jednostki w instytucji totalnej w kontekście teorii symbolicznego interakcjonizmu, wykorzystując w swoich analizach użyteczność pojęć takich jak: dystans roli, nadzór instytucjonalny czy definiowanie sytuacji społecznej.

W empirycznej części opracowania autorka analizuje treść wywiadów pogłębionych, które przeprowadzała w 2010 roku w jednostkach wojskowych stacjonujących w Bydgoszczy i Brodnicy, po powrocie żołnierzy z misji, a także wyniki badań ankietowych udostępnionych jej przez Wojskowe Biuro Badań Społecznych. Badania WBBS, z których korzysta autorka, pochodzą z lat 2004 i 2006 i dotyczą społecznych aspektów służby poza granicami kraju, w szczególności oceny zaangażowania żołnierzy oraz zawodowych i osobistych konsekwencji ich udziału w misjach. Dokonane przez Baranowską analizy prowadzą ją do stworzenia typologii wzorów osobowych żołnierzy pełniących misje wojskowe. Typologia ta, podparta empirycznymi przykładami zaczerpniętymi z przeprowadzonych przez nią badań, stanowi niewątpliwie największą zaletę książki. Obok „czystych typów”, takich jak „poszukiwacz przygód”, „jednora-

zowy” czy „profesjonalista”, uwzględnione zostały przypadki mieszane, łączące w sobie elementy kilku kryteriów porządkowania, jak np. „jednorazowy profesjonalista – domator”. Ukazują one złożoność sytuacji żołnierza – „misjonarza”, przeżywającego dylematy wyboru między często sprzecznymi wymaganiami rywalizujących ze sobą dominujących w jego życiu „żarłocznych instytucji” (by użyć terminologii zaproponowanej przez Lewisa Cosera): armii i rodziny. Baranowska poświęca również wiele miejsca analizie zmian zachodzących w społecznym funkcjonowaniu żołnierzy i ich utożsamieniu z pełnioną rolą. Stosując kategorię Goffmanowskiej „kariery moralnej”, autorka dzieli jednostkowe doświadczenie misji na trzy etapy: przygotowania do misji, jej realizacji oraz powrotu do domu. Każdy z etapów poddaje odrębnej analizie, dzięki czemu udaje jej się ukazać zachodzące w psychice żołnierzy przemiany w postrzeganiu siebie, określane przez autorkę mianem „redefinicji jaźni”.

Baranowska z wprawą porusza się w obszarze analiz jakościowych i ilościowych, choć nie udaje jej się uniknąć błędów: złego kodowania wywiadów (np. ten sam fragment wywiadu, cytowany w tekście, przypisany został dwóm różnym respondentom – patrz strony 230 i 239), nadinterpretacji przedstawionych danych (np. twierdzenie autorki, że utrudnienia w kupowaniu towarów w czasie misji mogły doprowadzić „u żołnierzy do różnego rodzaju napięć wewnętrznych, a nawet do zmiany koncepcji własnej osobowości” – s. 157), niepełnego opisu prezentowanych tabel (np. wykres nr 8 ze strony 212, w którym kolory wykresu, istotne dla jego interpretacji, nie zostały w żaden sposób opisane, ani w legendzie, ani w tekście), czy też posługiwania się w analizach i wywiadach niezdefiniowanymi terminami i zmiennymi, takimi jak „czynności infra dignitatem” (s. 91, 173) czy zmienna „misja iracka”, pojawiająca się w pytaniach: „Czy identyfikuje się Pan z misją iracką?” oraz „jakie korzyści dla Wojska Polskiego przyniósł udział w misji irackiej?” (s. 249). Autorce zdarza się również powoływać na liczne badania naukowe, jednak – niestety – bez podawania jakichkolwiek konkretnych, w związku z czym jej praca niekiedy pozostaje na poziomie ogólności wyższym, niż należałoby tego oczekiwać od dysertacji naukowej, mającej ambicje empirycznej weryfikacji hipotez wynikających z analizy teoretycznej. Co więcej, związek między częścią teoretyczną a empiryczną pracy wydaje się słaby; pytania badawcze w niewielkim tylko stopniu uwzględniają perspektywę teoretyczną przyjętą w pierwszej części pracy przez autorkę, co może rodzić wrażenie, że została ona przyjęta po opracowaniu wyników badań.

Autorka włożyła dużo wysiłku w opracowanie wyników empirycznych badań nad żołnierzami polskiego wojska. Ta część pracy uzupełniona została o rozdziały opisowo-teoretyczne, poświęcone ogólnym zagadnieniom bezpieczeństwa, historii polskiego zaangażowania w misje pokojowe oraz analizie koncepcji instytucji totalnych i metafory dramaturgicznej Goffmana. Rozdziały te wydają się jednak znacznie mniej dopracowane niż opisowo-empiryczne

partie książki. Zauważalne są w nich liczne błędy rzeczowe, od błędnej interpretacji etymologii słowa *securitas* (s. 14), poprzez użycie niepoprawnej oficjalnej nazwy USA¹, aż po stosowanie przestarzałych informacji (Czarnogóra jest państwem niepodległym już od 2006 roku) (s. 68). Dodatkowo, znaczna część informacji przytaczanych w tych rozdziałach przez autorkę, szczególnie danych geograficznych oraz dotyczących bezpieczeństwa, nie została w żaden sposób powiązana z rzeczywistym tematem pracy. Na specjalną uwagę zasługują kontrowersyjne interpretacje teorii lub faktów historycznych, proponowane przez Baranowską. Zarzut ten dotyczy przede wszystkim analizy koncepcji Michela Foucaulta, o którym autorka twierdzi na przykład, że „zaprzecza racjonalnym źródłom norm społecznych” (s. 101), czy też że „na podstawie analizy zamkniętych instytucji, takich jak więzienie, szpital psychiatryczny czy koszary wojskowe dokonuje uogólnień i wzorce władzy dyscyplinarnej przenosi na instytucje nieposiadające takiego charakteru” (s. 100). Podobnie rzecz ma się z nieuzasadnionym przez autorkę stwierdzeniem, że Goffman odrzucał pojęcie osobowości na rzecz pojęcia jaźni (s. 111). Jest ono tym bardziej zaskakujące, że w dalszej części książki autorka używa obu tych terminów zamiennie, pisząc np. „W myśl teorii Goffmana, nowicjusz wkracza do instytucji totalnej z ukształtowaną już w pewien sposób osobowością” (s. 172). Uwagi te można jednak również odnieść do kilku innych sytuacji, w których autorka wygłasza kontrowersyjne poglądy, nie uzasadniając ich, ani też nie zostawiając miejsca na jakąkolwiek dyskusję. Dzieje się tak zarówno w przypadku opisu sytuacji na Bliskim Wschodzie po pierwszej wojnie w Zatoce Perskiej (s. 80), jak i sytuacji politycznej w czasie konfliktu koreańskiego (s. 60). Żadna z nich nie była bowiem tak jednoznaczna, jak przedstawia to autorka, czego dowody można znaleźć w szeregu książek dotyczących amerykańskiego zaangażowania w Irak (np. Ricks 2007) czy zimnej wojny (Gaddis 2007; Davidson 1991).

Kilka słów należy również poświęcić niedbałej redakcji książki. Pojawiają się w niej liczne błędy literowe, gramatyczne, jak również językowe, wynikające najprawdopodobniej z bezpośredniego tłumaczenia całych zwrotów z języka angielskiego na polski, bez uwzględnienia specyfiki obu języków. Za przykłady mogą posłużyć tu słowa takie, jak „kontrybutorzy” (s. 41), wypaczająca sens postawionej tezy „deprawacja” (s. 177) zamiast „deprywacji”, „system przełożenstwa” (s. 104), czy też „migracja zewnętrzna i wewnętrzna państwa” (s. 74). Zauważalna jest również pewna nieporadność językowa, utrudniająca zrozumienie też stawianych przez Baranowską. Dokładniejsza praca redakcyjna z pewnością pomogłaby książce, ułatwiając jej odbiór i oszczędzając czas czytelnika,

¹ Autorka posłużyła się w książce niepoprawną nazwą Stany Zjednoczone Ameryki Północnej. Poprawna nazwa, zawarta w Preambule do amerykańskiej Konstytucji, to Stany Zjednoczone Ameryki – United States of America. Źródło: <http://constitutionus.com/>.

zmuszanego teraz do zastanawiania się nad zamierzonym przez autorkę sensem zdań.

Praca Baranowskiej jest niewątpliwie interesująca i dotyczy niezwykle ważnego tematu, wciąż jeszcze rzadko poruszanego w polskiej socjologii. To nie- zbyt jeszcze popularne, ale coraz istotniejsze zagadnienie badawcze należy do centralnych problemów dynamicznie rozwijającej się, nowej dyscypliny, jaką stanowią nauki o bezpieczeństwie, oficjalnie wyodrębnione z dziedziny nauk społecznych w styczniu 2011 roku. Znaczny poziom zaangażowania autorki w przeprowadzenie samodzielnych badań empirycznych budzi niekłamany podziw. Należy tu docenić wysiłek, którym Baranowska okupiła zdobycie pozwoleń na ich organizację w tak zamkniętej instytucji, jaką jest armia. Tym większa szkoda, że książka będąca opisem wyników tych badań nie została bardziej dopracowana, i że rzetelnie przygotowana część praktyczna pracy nie została wzbogacona o równie solidnie opracowaną część teoretyczną.

Literatura

- Coser, Lewis A. 1974. *Greedy Institution. Patterns of Undivided Commitment*. New York: Free Press (<http://www.questia.com/library/1920906/greedy-institutions-patterns-of-undivided-commitment>).
- Davidson, Phillip B. 1991. *Vietnam at War. The History: 1946–1975*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Foucault, Michel. 2009. *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*. Warszawa: Aletheia.
- Gaddis, John Lewis. 2007. *Zimna wojna. Historia podzielonego świata*. Kraków: Znak.
- Goffman, Erving. 2011. *Instytucje totalne: o pacjentach szpitali psychiatrycznych i mieszkańcach innych instytucji totalnych*. Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Ricks, Thomas E. 2007. *Fiasco. The American Military Adventure in Iraq*. New York: Penguin Books.
- <http://constitutionus.com/>.